

A Peutinger-tábla „Ad Scrofulas“ állomásának meghatározása a Gospodin-örvény Domitianus táblája alapján.¹

TÉGLÁS GÁBOR-tól.

A Vaskapuszabályozás nagyszabású munkálataival az Aldunához fűződő történelmi és régészeti emlékek tüzetesebb helyszíni vizsgálata is napirendre kerülve, részemről különösen a dunaparti szikla-táblák kérdését tettem tanulmány tárgyává. Az általam kinyomozott Domitianus tábla megfejtése közben a Tabula Peutingerianáról már ismeretes *Scrofulae* névvel is foglalkoznom kellett s miután 1893-ki első utazásomat a lefolyt 1895 nyarán megismételve a Duna medrét és partvidékeit *Új-Moldvától* a Vaskapuig újból átvizsgáltam, végre abba a kellemes helyzetbe jutottam, hogy a régészek által sokféleképen találgatott *Scrofulae* helyrajzi viszonyát és hollétét az általam 1893-ban megfejtett Domitianus tábla alapján térképileg is kijelölhetem.

A Kosztolacitól, vagyis a rómaiak Viminaciumától a Duna jobb partján Tiberius által mindjárt Pannonia leigázása után munkába vett s az általam véglegesen tisztázott két Tiberius tábla tanúsága szerint a legio IV. Scythica és legio V. Macedonica legénységének öröme Kr. u. 32/33 közt felavatott sziklaútról irodalmunk legrégebb feljegyzéseit idáig Claudius Ptolemaeus II. századbeli Geographiájának köszönhetjük. Ptolemæus² Alexandriában foglalkozva, ügylátszik csakis a parancsnoksági székhelyeket méltatá figyelmére a távoli Dunavidékről. Így 'Οσιρίνακιον (Kostolac), Τανατις (Milanovač), Ἐττητα (Brzó Palanka), Δορτιχον, Παταριανál többről nem tesz említést. Οσιρίνακιον Kostolac a legio törzsével a Duna szorulatán felül a Morava torkolatában. Τανατις a Duna nagy V alakú hajlásának épen szögletében s a Galambocztól Milanovačig tartó felső zuhatagsor záródásánál, a Jucz nevű serpentin fenékpád irányában. Innen a római út elhagyva az Orsovának hajló Dunát vagyis a Dunameder nagy V-jének alsó ága helyett a Miroč fennsíkron át Brzó Palankához esapott s Milanovač Τανατις-től alig 22 kilométerre érte Ἐττητα. Onnan ismét a Duna mentén követe a Timok torkolatához épült Δορτιχον a mai Negotintól keletre Rakovica kis község mellett Brzó Palánkától alig 25 kilométernyire. Valamivel távolabb fekszik Παταρια Ratiaria, Felső-Moesia fővárosa, a Lom közelében a mai Arcar falunál.

Sokkal teljesebben adja a parti útvonal állomásait az Itinerarium Antonii Augusti,³ melyet ugyan Antoninianusnak tulajdonítanak; de a mely N. Constantin korából keletkezett. Iter per ripam a Timinacio (Kostolač): Cuppæ (Galamboč) M. P. XXIII. Novas M. P. XXIII. (Brnjica). Talia (Milanovač) M. P. XII. Ageta M. P. XXI. Aquis (Vidrovač Negotin mellett) M. P. XV. Dortico M. P. X. Bononia

¹ Ujabb adalékok az aldunai zuhatagok sziklafelirataihoz. Felolvastatott a m. tud. Akadémia II. osztályának 1893. évi december 4-iki ülésén. A m. tud. Akadémia kiadványa 1894.

² Claudii Ptolemæi Alexandrini Liber Geographiæ cum tabulis et universali figura et cum additione stb. 1511 velencei kiadás.

³ Itinerarium Antonini Augusti. Parthey et Pinder kiadása. Berolini 1848 p. 214. Teljesebb kiadás Toblertől St. Gallen 1863.

(Vidin) M. P. XVII. Ratiaria Leg XIII. Gem. M. P. XVII. Ebben a lajstromban a Cohorsparancsnokságok mind bennfoglaltatnak.

Még ennél is teljesebb a Tabula Pentingeriana, melyet K. Miller¹ fejtegetései szerint Procopius Nagy Constantin utolsó sarjadékának 8 hónapos uralma alatt 365 szeptembertől 368 májusa vagyis a Valens ellen Nacocleánál vesztett csata idejéig bizonyos Castorius szerkesztett volna. A Kostolačtól lefelé sorakozó táborhelyek távolsági adataikkal együtt következnek: Viminatio X. Lederata (Rama, XIII. Punicum, XV. Vico Cuppe, XII. Ad Novas, X. Ad Scrofulas, XV. Taliatis, VIII. Gerulatis, VI. Unam, VI. Egeta, VIII. Clenora, VIII. Ad Aquas, XXIII. Dortico, XXXI. Ad Malum, XV. Ratiaria.

Ezen állomások mindenikét térképileg ismerjük az egy *Ad Scrofulas* kivételével Lederatát már Mannert² Ramához helyezte és annyiival meglepőbbek Aschbach³ későbbi tévelygései, a midőn egyenesen *Costolactól* (Viminacium) próbálta Traianus dunai átkelését kijelölni s *Lederatát* a balparti *Új-Palánkához* osztotta. A szóban forgó dunai átkelés tudvalevőleg a mai Ramától és akkori Lederatától irányult Új-Palánkához, illetőleg a *Karas* és *Nera* betorkollásához. Ezt az átkelést igen mozgalmas csoportosításban szemlélteti a Traianus oszlop 33/34 képsorozata, sőt a ramai és új-palánkai rakodópartok kőfalazatát is láthatjuk ezeken a képeken.

A Lederatán túl következő *Pincum* állomás nevét a *Pek* folyó máig fenntartotta. A mai Gradiste nevét a római castrumtól nyerte, melyet Marsigli Lajos «*Gradisca*» néven ismertet művének II. köteté-

ben az I. tábla V. rajzán. E táborhely a Moesia belsejébe szolgáló Pek völgy kulcsát képezé, mely Alföldünk keleti széléről ős idők óta élénk forgalmat közvetített dél felé. Épen azért Punicum a Pek fejénél (Sena, Kucajna, Voluja) a rómaiak idejében is virágzott vas- és rézbányászat főlerakódó helye nemcsak katonai, de közgazdasági tekintetben is első rangú fontossággal bírt és a Legio VII. Claudia egyik osztályával épen az innen következő aldunai zuhatagok mentén a határőrséget a IV. században is innen intézték.

Csak röviden kívánjuk megemlíteni, hogy *Galambocznak* kikötőjénél *Cuppæ* és a *Brnjica reka* torkolatánál a *Stenka* zuhatag irányában Brnjica község temetőjénél *Novæ* castrumok hollete felől szintén tisztában lehetünk s azok helyzetét Neudeck⁴ és Kanitz⁵ teljesen egyezőleg ismertetik, sőt ezekre Marsigli rajzai után sem volna bajos következtetést vonni.⁶

¹ Müller Die Weltkarte des Castorius. Számos régebb kiadása.

² Mannert Res Traiani Imperatoris ad Danubium gestæ. Norinbergæ 1793.

³ Aschbach Über Traian steinerne Brücke Mittheilungen der k. k. Central-Commission 1858 III. 207. l.

⁴ Neudeck Gyula Tiberius útja az Aldunán. A Mérnök- és Építészeti Egylet közlönyének 1894 január és feb. 1. és 2. füzeté.

⁵ T. Kanitz Römische Studien in Serbien. Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien 1892. Bd. XLI. Mit 120 Plänen, Illustrationen u. 1 Karte.

⁶ Marsigli Danubius Pannonico Mysius II. kötet.

Mindezek tehát határozott és szabatosan kijelölhető állomásai a Peutinger táblának. Annál kérdésesebb a következő: «Ad Scrofulas» jelzetű állomás fekvése és kiterjedése s épen azért láttam szükségesnek e kérdésre vonatkozó tanulmányommal ókori geographiánk szolgálatába szegődni.

A szóban forgó állomás hollétét legutóbb Neudeck¹ Gyula és Kanitz² F. majdnem egyidejűleg magyarázták. Neudeck Gyula a drenkovai gőzhajó-állomással, illetőleg *Kozla* szénteleppel átellenben fekvő Bosmann széntelephez próbálja osztani *Ad Scrofulast*. Kevéssel előbb Kanitz Felix, a ki 1860 és 1871-ben, majd meg 1887-ben járta a Balkán félszigetet s azok legalaposabb ismerőjéül több munkával tünt már fel és legutóbb Szerbia római emlékeiről a bécsi Akadémiánál nagyobb monographiát publicált, Drenkován felül Alsó *Lyubhova*, illetőleg Berzasaka magyarparti helységekkel a Sztenka zuhataggal szemben, az *Ozerovič*-féle Bosmann szénteleptől 8 kilométerrel fennebb *Dobrához* helyezte *Ad Scrofulast*. Kanitz különösen a *Novatöl* (Brnjica) *Dobráig* eső távolsági méretnek a Tabula Pentingeriana milliárejával kimutatható azonosságára építette ítéletét, egyenesen kizártnak nyilvánítva ez alapon D'Anville³ mult századbeli franczia tudósnek azt, a bár szintén téves, de a valósághoz mégis közelebb járó felfogását: hogy «miután Scrofulas akadályokat jelent s a Poreč szigetnél igen nehezen áthajózható fenékgát létezik: Ad Scrofulas is ott keresendő.» Az Alduna első bejárása alkalmával ezek az ellenmondások még nem tűntek annyira fel nekem. A mióta azonban sikerült Marsigli.⁴ «Tres lapides petrae montis incisi paululum supra Tatalia» jelzetű hármas felirati képének eredetijét a Tachtalia és Izlászuhatokon jóval felül a *Kozla Dojke*, Vásárhelyi Pál által találóan a Duna Seylda Charybdisenek elnevezett kettős vízzuhatagjánál komorkodó Gospodin szirten kinyomoznom s a feliratok megfejtésével foglalkoznom kellett: Kanitz és Neudeck fennidézett és egészen plausibilisnek látszó értelmezéseinek tarthatatlanságáról megbizonyosodva a Scrofula hollétét új vizsgálat alá vettem.

A Gospodin szirtnél Szinte Gábor főreáliskolai tanár önfeláldozó közreműködésével szerencsésen gypsbe öntetett és ez idő szerint nálam Déván olvasható Domitianus tábla szerint ugyanis Domitianus tribunicia potestas XII. imperatorságának XXII. consulsága VI-dik évében «per Scrofularum viam vetustate et cucursu Danuvi corruptum operebus superatis a Toliatis refecit et dilatavit legio VII. Claudia pia fidelis.»

Íme tehát a Bosmann nevű szénteleptől egy kilométerrel lennebb a *Gospodin* szirt legfelső szélére vésett. *Domitianus* tábla a «Scrofula» menti utak K. u. 92 szeptember 14-től 93 szeptember 15-ig terjedő helyreállítását olyan vonatkozásban örökíti meg: hogy ez a műszaki rendezés *Toliataen* felül, de a *hirtadó feliraton alul érinthet a Scrofulak mentét*. Mi következik tehát ebből a vonatkozásból? ha nem az: hogy a Scrofula D'Auvillé nem kereshetjük a *Poreč* szigetek irányában; de még kevésbé létezhetett az a Neudeck szerinti a Bosmann *Ozerovič*-féle széntelepnél és legkevesebbé helyezhető a Bosmanon is felül fekvő *Dobrához*, a mint azt Kanitz megállapíthatónak véli.

De hát akkor hol keressük. Ez a kérdések kérdése s hogy azt eldönthessük: induljunk el a *Domitianus* táblán említett útmunkálatok kezdőpontjáról *Toliataeról* és haladjunk a Duna mentén felfelé egész újjmutató sziklatáblánkig, megvizsgálva mindazon közbeeső jelenségeket, melyek a *Scrofula* hollétére útbaigazításul szolgálhatnak. Feliratunk *Toliataja*, Ptolemæus *Τολιατα* az Itinerarium Antonius Augusti *Taliaja*, a Tabula Pentingeriana *Taliataja* (Taliatis), Procopius *Tanaleja* felől régóta tájékozva van a régészeti irodalom. Maunert⁵ mindjárt a múlt században felismerte a Poreczka víz torkolatánál Marsigli kettős erődjében: t. i. a *Starevara* és Gradnitza erődökben *Taliataet*. Előtte D'Anville a Kazán-

¹ Neudeck Gyula idézett munkája Mérnök- és Építészeti Egyleti Közlöny 1894. évi 1. és 2. füzetében.

² Römische Studien in Serbien. Wien 1892. 29. és 30. lapjain.

³ D'Anville Memoire sur les villes de Taurum et de singidunum et sur d'autres lieux determines par leur situation sur de voies Romaines, dans le Pannonie inferieu et dans la Mœsia. Memoires de litterature lises des registre l'academie royale des inscriptions et belles litteres. Tome XXVIII. 1761. 410—473. lap.

⁴ Marsigli Danubius Pannonio Mysius. II. köt. 53. lapján.

⁵ Téglás Gábor Újabb adalékok az aldunai zuhatagok sziklafelirataihoz stb. 15. lapján.

⁶ Maunert Res Traiani imperatoris ad Danubium gestæ Norinbergæ 1790 Geographia IV. köt.

szoros bejárójánál Golubinjenél kereste Taliatet. Melléje szegődött Aschbach¹ is, a turnnseverini római hídról az 1858 január 16-ki alacsony vízállásnál Deutz gőzhajótársulati mérnök által eszközölt felvételekre támaszkodó tanulmányában. Őt azonban még mindig befolyásolták Marsigli felvételei is s így helyezi Taliatet is Marsiglinál olvasható *Lukadnicához*, mely helység tulajdonképen Golubinje helyett került Marsigli feljegyzései közé s utódainál egész Kanitz felléptéig kísért. Kiepert² találta el legelőször a helyes irányt az alig félszázad előtt a jelenlegi szerb király (Sándor) atyjáról elnevezve a dunai hajózás lerakodó állomásául épült *Dolni Milanovač*hoz helyezve a rómaiak Taliataját. Tüzetesebb helyszíni tanulmányozást azonban először Kanitz Felixtől nyertünk, a ki 1887-ben látogatta meg legutoljára Milanovačot. Legutóbb Neudeck Gyula szentelte figyelmét a Marsigli óta térképileg ismeretes romoknak s ott, mint a szabályozási művezetőség mérnökalkalmazottja üres idejében felméréseket is eszközölt.

A kis városkán alúl valami 3 kilométer hosszúságban s 350—500 m. szélességben elterülő téres öblözetben a városka első telepesei által kőbányául használt római épületek romjai fogadnak. A milanovači temető alatt a Dunához lejtő *Voroski* potok (mely nevét kézzelfoghatólag a római épületmaradványoktól nyerte) és a *Kazanli potok* közén terülhetett Marsigli *Starevaja*. Neudeck Gy. a hajóügynök lakása mögött a castrum egyik saroktornyát még constatálhatta; de a többit félreismerhetetlenségig széthordták.

Sokkal épebb a *Papornicki potok* jobb partján az előbbtől jó 1 kilométerrel lentek Kanitznál 120×130 , Neudecknél 140×108 m. leírt 7 tornyos s 2·1 méteres falaival a terebélyes diófáktól beárnyalt területből messzire, egészen a tovasikló gőzhajókig ellátzó második castrum. Ez volna Marsigli *Gradnitszaja*. Innen 115 méterrel keletebbre a *Porečka* patakán túl *Marsigli körsánczolatot* jelez, melyet Kanitz újabbnak nyilvánított pusztán abból az okból, hogy a harminczas években *Kara György* vitézeivel a törökök ellen védhelyül is használta. Ugyancsak a *Porečka* torkolatát mindkét parton őrházak fedezték, sőt a balparton felfelé hosszú falazat haladott nyilván még abban az időben, a mikor a jobbparti sziklaút nem vala elkészítve s a szabad dákok a juri zuhatagon alúl elsímuló Dunát becsapásaikra használhatták. Arról az oldalról t. i. Mæsia legbecsesebb bányavidékét közelíthették meg a *Porečka* völgy nyílásán át s mert a Majdanpeck kívül fejtett réz és vas a római hadseregére még fontosabb kelléket képezett, mint akár a dákokra nézve, mi természetesebb, minthogy *Taliatan*nál kettőzött éberséggel igyekeztek a dákok támadásait megghiusítani. Ezt az átjárót egyébként a Tabula Pentingeriana is jelzi és a Dacia ellen mozgósított hadoszlopok egyikét: Lucius Quietus már lovasságát is itt szállították át az Orsova-Diernáig XX. milliareval jelzett mellékútra.

A főhadi út azonban később is, midőn Traianus a Kazán-szorost már hozzáférhetővé tette: Milanovač-Taliatától a *Porečka* hídján túl egyenesen keletnek felkanyargott a Miroč fennsíkjára, hol Marsigli alkalmasint a *Gerulatishoz* tartozó vallum *antiquumot* jelel. Így *Milanovač*tól Brzo Palánkát, vagyis *Egetat* alig 22 kilométerre kapták, holott a Duna nagy kanyarulatai Jučrtól fel Orsováig s onnan a Vaskapu-szorosnál ki Turnnszeverin felé pár száz kilométernyi késedelemmel szállították odáig a hajókat.

Taliata tehát kettős jelentőséggel bírt a dunaparti limes és úthálózatban s helyzeténél fogva a dunaparti őrhelyek főraktári, élelmezési és hadi felszerelési állomását képezve, úgy ezek, mint a mögötte fekvő bányák védelmére mindennemű technikai és őrségi felszereléssel rendelkezett.

*Dolni Milanovač*tól felfelé a Greben szirtfokig sekélyes áradványi öblözetet követ a római út. A *juczi* zuhatag serpectin keresztgátja fel a Poreč szigetekig érvényesíti hatását s e szigetek épen elzátonyosodási jelenséggül minősíthetők. Hisz a magyar kormány szabályozási munkálatainak is egyik jelentékeny feladatát eme sekélyes öblözetnek *Greben*től *Milanovač*ig 7 kilométer hosszú *kógáttal* való elzárása s a folyam víztömegének a balparti hajócsatornába duzzasztása képezé. Az éjszaki *Poreč* szigettel egyvonalban, a «*Ravna*» nevű szőlőhegynél a Kanitz által 45×45 , Neudeck által 40×40 méter-

¹ Aschbach Ueber Traians steinerne Donau-Brücke. Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Wien Bd. III. 1858.

² Corpus Inscriptionem Latinorum III. kötet Dáciát ábrázoló térképe.

rel mért castellumot Marsigli is antiqua romanának jelzi. És daczára annak, hogy a Poreč sziget templomához ennek a castellumnak anyagát használták fel, 10—12 méter szélességű sánczolatán belül a szegletbástyák is jól kivehetők. A Neudeck Gyula által Chrystus monogrammokkal talált téglák a Dacia elbukását követő időkre utalnak; míg a LEGIII bélyegei az occupatio előkészületi stadiumát vagy a markomann háborúk zűrzavaros időszakát jelzik.

Fennebb a Čiganskikamen szőlőben is egy őrház nyomai mutatkoznak.

Már D'Anville idézett fejtegetései során ide helyezi *Scrofulæt*, miután *Poreč* a szláv nyelvben zuhatagot, zátonyt jelentő porótól származik s a Dnejster zuhatagjait is erről nevezik *Porowinak*.

Hogy azonban a *Scrofulæt* Taliaetig számított XV milliare a legnagyobb másolási tévedés daczára sem azonosítható a Poreč szigetektől Milanovaéig tartó 5, illetőleg Taliaet romjaig vehető 7 kilométerrel: alig szorúl bizonyításra. S a mint alább látni fogjuk, a Poreč név daczára, sokkal jogosultabb igénylői akadnak a *Scrofulæ* elnevezésnek, s D'Auville, a ki a helyi viszonyokkal nem ismerkedhetett meg, szellemes fejtegetése daczára téves irányban tapogatózott.

A ravnaï castellum egyúttal fedezte azt az elágazást is, mely a Dunapart elhagyásával a *Greben* fok kirúgó szögletét a *Ceretin* és *Vlasac* hágó 270 m. nyergén kerüli ki s úgy ereszkedik a Boljetin-völgybe, honnan ismét elágazva egyfelől a belföldi ércztelepeket keresi fel a *Bro dica* mellett, másfelől pedig újból visszatér a *Boljetin* mentén a Duna *Izlas* nevű zuhatagjához.

Maga a főút, melynek tervezői a Dacia felé tartó határvédelmet és a dunai hajóvontatás közvetítését tarthaták szemük előtt, épen e kettős hivatásánál fogva nem kerülhetett el a *Greben* fokot, melynek erős beszögellése a veszedelmes *Greben* forgatagját okozza. Szépen arra hajlik tehát útunk és a *Grebennek* már nevében akadályt, gátat jelentő hegyfokát 4 méter derékszögű lementszéssel kerülte meg. 1893 júliusi ottlétem idején már a hajóról észrevehettem ezt a gondos útbevágást, hol a későbbi kor halászhajói és hajósnepe pihenőjüket tartották. Hütter orsovai fényképész nagy felvételei is szembetűnően szemléltetik ezt az útszakaszt, mely azóta a szabályozási mívelet áldozatául esett. Neudeck egy 3 m. hosszú, 3 m. magas s 0.4 m. mélyre kivésett, de betüivel már olvashatatlaná vált sziklatáblát észlelt ott, melynek szövegével ki tudja milyen fontos történeti adatok semmisültek meg!

A *Greben* hegyfok külön őrséggel rendelkezett s az őrház ott a hegyfokon felül következő hajlásban a robbanási törmelék alá kerülván, még ezután várja felmérését, a mit úgy Izsáky Ernő osztályvezető főmérnök, mint Wallandt Ernő ministeri tanácsos művezetőségi igazgató uraknak általam is tapasztalt előzékenységétől bizvást remélhetünk is.

A *Greben* hegyfok örvényén kívül a *Vranj* és *Ursa* szirtes zátonyok zavarják a hajózást. De ezeknél is veszedelmesebb az egy kilométerrel fennebb a Duna medrét egész szélességében erősen felduzzasztó *Tachtalia* mala liasquarczit keresztgátja. A folyásában megakasztott Duna haragos moraja a 3 kilométerrel fennebb eső *Bivoli* ikersziklákig elhallatszik. S alig küzdi túl magát a felfelé törekvő hajó ezen a veszedelmes helyen, másfél kilométerrel odább a *Tachtalia velika* rhyolitos illetőleg porphyros tufapadjának zuhatagjával kell megküzdenie. Amott a balparti hegyek közül messzire kilátszó *Treskovac*¹ 670 méter hatalmas rhyolith tömzséből terjeszkednek a Duna medrébe ezek a nehezen porladó és a szabályozási munkálatoknál is annyi kárt, nehézséget támasztó fenékszátanyok, melyeknek sorát félkilométernyire az *Izlas* nevű szirtmaradványok zárják be.

Ily módon a *Greben*től *Izlas*ig terjedő 4 kilométernyi vonalon a kilugozott, össze-visszatépett szirtes zátonyokon megtorlódó majd örületes kavargással tovairandó és minduntalan újabb akadályokba ütköző hullámok ellentétére fordulataitól hanyódó vízi járműveket csakis tapasztalt helyismerő kormányos mentheti meg az összezuzatástól, hisz a dunagőzhajózási társulat saját kipróbált személyzete, melyet *Drenkovától Orsováig épen eme vészes zátonyok s azok okozta örvényletek, feltorlódások miatt külön, e célra képzett, mindig ezt a szakaszt járó és ismerő kalauzokat (locz) rendel a hajókra s éj idején, legtapasztaltabb hajókormányos sem merészel e Dunaszakasz veszélyeivel szembeszállni.*

S az *Izlas*, a két *Tachtalia* zuhatagjain szerencsésen túljutó hajóst a *Greben* szirtfok beszögellés

¹ Telegdi Roth Lajos Az aldunai szoros geológiája. Földtani Közöny XX. kötet 209. lapján.

hullámtorlódásai után rögtön a *Vrany* és *Ursa* szirtes zátonyai, vagy a Greben fok mögé csapódó víztömeg félelmes örvénylései valóban nagy próbára teszik a hajókormányosok előrelátását s a hajók szerkezetének erejét.

Kell-e még bizonyítgatnom, hogy ez alig 4 kilométernyi, rövid szakaszon hirtelen váltakozó szirtes zátonyokra vonatkoztathatjuk legjogosabban a Domitianus-tábla per Scrofularum és a Tabula Penteriana Ad Scrofulas kifejezéseit!

Ennek a veszedelmes dunaszakasznak katonai fedezésére s a majdanpeka érczvidékhez szolgáló Boljeten völgy elzárására Izlasnál jelentékeny castellumot építtetett Tiberius, A *Lepana* nevű öblözetben a boljetini kőbányászok kis falaján alól a patak jobb partján Kanitz által 75×60 m. mért, de tényleg 10 m. széles sanirán betűk 52×40 m. mutatkozó castellumot Marsigli elég sajáttságosan nem vette volt észre. Pedig 2·1 m. vastag falazatával környezetéből jól kiemelkedő castellumban Neudeck Gyula ásatásai egyebek mellett a LEGIIIFLCV (Legio IV. Flavia Felix Cuppæ) bélyegét is eredményezték. Ezen legio a dák háborúból visszatérve a markomann háborúk idejében teljesítette a dunaparti őrseget és törzskara az aldunai zuhatagok felső nyílásánál Cuppæban Galamboczon állomásozott. A SVJINO bélyeg fordított alakja a (C)OH-I-LVS (itanorum)-nak. E két bélyeg a II. századból Dacia meghódítására ide vezényelt helyőrségektől származik. A IV. század végére utalnak a következő bélyegek:

SVCHERMOGENIPP
RIPLEGVIICLPARCE

Su(b) C(cura) Hermogeni p(ræfecti) P?

Rip(æ) Leg(ionis) VII. Cl(audiæ) Parce . . vagy Parge. A Parce vagy Parge emlékezetét még egy magánbélyeg is őrzi innen LSTVP A végső P t. i. itt is reá vonatkozik. Egy præfectus ripæ Danuvi et civitatem duar(um) Boior(um) et Azalior(um) Pannoniából ismeretes. A IV. század végével a Notitia dignitatum a præfectus ripæ legionis vagy egyszerűen præfectus legionist emleget, sőt a zuhatagokon felül is külön parti præfectusság működött Golubačtól (Cuppæ) Kostolačnak (Viminacium); míg a zuhatagok mentén Golubačtól (Cuppæ) lefelé a Duna nagy könyökhajlásába eső Taliataig (Milanovač), illetőleg azon is túl a miroči fennsíkron keresztül Brzo Palánkáig a Golubačban székelő «præfectus ripæ legionis Claudie Cuppis» parancsnokolt.

Izlasnál a castellum terjedelméből észrevehetőleg is nagyobb haderőt összpontosítottak, a mit nemcsak a partvédelem tett szükségessé, hanem a Boljetinnek ismét Majdanpeckhez vagyis az Ércz-hegyekhez szolgáló völgynyílás kétszeres stratégiai hivatása igényelt. Egészen természetesnek találhatjuk, ha az ilyen állomásokat a helyi forgalomban használt elnevezéssel (itt például Parče vagy Parge) különböztették meg.

A *Lepana* öblözetéből a parti út a Boljetin mellékére bocsátott elágazás után tovább haladt s a «Lepanka Stena» elérugó sziklájánál találjuk Tiberius ama tábláját, mely a gospodinivel azonos szövegben hirdeti az itt következő sziklabevágás Kr. u. 33/34 befejezését. A kemény dyas verrucano conglomeratumban első táblájuk nem sikerült s az 1 m. hosszú 0·68 m. szélesre kivésott üreg iratlanul maradt. Attól balra, az uttól alig 1 m. magasságban fogad a díszes kivitelű Tiberius tábla, melyet Marsigli megfoghatatlan módon nem vett észre. Így aztán Grisellini² sem tud arról, jóllehet 1775 júliusában gróf Potting császári biztos kíséretében itt végig csónakázott. A boljetin-izlasi Tiberius-tábla elhallgatása Grisellinit illetőleg igen is sokat mondólag hirdeti: hogy nagy hangú és az eredetiséget erősen hajhászó észrevételei daczára, a Duna veszélyes örvényei és zuhatagjai között kényelmesebbnek találta Marsigli adatainak idealisálásával és módosításaival pótolgatni saját közvetlen megfigyeléseinek hiányosságát. *Arnthnek* köszönhetjük az izlasi vagy boljetini Tiberius-tábla első publicatióját, csak hogy ő a dunagőzhajózási társulat tisztjeitől nyert rajzoknak helyi tartozását nem ismervén, 1862 októberében a bécsi csász. akadémia elé tárt közleményében a Boljetint (szerinte Poljetin) összezavarta az innen még

¹ Versuch einer Geschichte des Temesvarer Banats.

² Arnth. Archæologische Analecten. Sitzungsberichte der phil. histor. Classe der kais. Akademie. Wien, 1862 October 358 és 359. l.

8 kilométerrel fennebb következő *Kozlával* s így közleménye hitelessége annyira megingott: hogy Mommsen a *Corp. Inscript. Latinarum* III. kötete pótlékának, csakis jegyzői közé méltatá. Kanitz¹ azt a nem létező különbséget vitatja a két tábla között, hogy a boljetinivel a tribunicia *potestas XXXV* a kozlai, illetőleg *gospodinínál* csak *XXX* volna, vagyis a szerinte K. u. 28-ban fenn a Gospodin szirtnél megkezdett sziklaútat 33/34 itt *Izlasnál* fejező a legio IV. Scythica és legio V. Macedonica. Akármilyen elfogadható és tetszetős legyen is ez a megkülönböztetés: a valóságban igazolva nem találtam s a nagy munkálat, mely méltán sorolható a dunaszabályozás legrégibb kezdeményezései közé itt Izlás-Boljetin-nél és fenn a Gospodin szirtnél egy ugyanazon esztendőben, *vagyis Kr. u. 33/34-ben nyerte befejezését és Kanitz F. csakis téves, elhamarkodott olvasás folytán juthatott eltérő következtetéshez.*

A felirat elhelyezése itt és ott egyaránt jelentékeny kivetési, repesztési munkálatokkal áll kapcsolatban. Itt mindjárt a Tiberius-tábla mellett kezdték lementszeni a *Lepenska stena* előrugó és színe miatt *Vöröskőnek* = *Cervenka* nevezett meredekjét, A 4 méter magas, 3 m. szélesre kivágott s Marsigli-nél is *via incisa rupe facta* jelzettel feltüntetett 42 méter hosszúságú sziklabevágásra 3—3 méter távolságokban gerendákat fektettek itt is keresztül, mely gerendáknak a Duna fölé hatoló végét karfákkal, deszkázzattal a hajóvontatók dobogójává alakították; az ellenkező végét pedig a szikla alá ékeltek. Arneth is közölte volt ennek az útnak rajzát, melyet Kanitz² is változtatlanul átvett. Neudeck³ Gyula az egész «Cervenka» lementsést alaposan átvizsgálva az izlás-boljetini telep térképével és a valószínű felépítmények önálló rajzaival közli. Nézetét lényegtelen eltérésekkel magamévá tehetem.

A közel «Lepana» castellum daczára a vöröskői sziklaútat még egy őrházzal biztosították, sőt a Duna partján 15 m. hosszúságban mutatkozó 2 m. falazat egyenesen arra látszik utalni, hogy itt még elzáró sorompot vagy mint a *limes germanicus* kezdeténél kaput is alkalmaztak.

És a vöröskő bevágásán felül rögtön a *Mali Livadiska* patak torkolatához egy kisebb 12 méteres őrházat építettek. A következő völgynyílásnál nem mutatkozik őrhely, vagy tán már megsemmisült, mert különben minden völgyrést szorgosan elzártak. Annál jelentékenyebb: 30×26 m. méretű castellum fogad a Bivoli ikerzátonya irányában Izlástól 3 kilométerrel fennebb. Majd a *Presaca* sziklakirugás lementsésén túlhaladva 33×32 m. castellumot érintjük a *Presaca* és *Piatra lunga* közti öblöződésben.

A *Piatra lungának* a Dunáig erő mészpadjait is átvágták, s azon túl már a Gospodin szirt alá érkezünk. Csakhogy a Gospodin alatt is őrház romjait rejtik a szépen diszló fák s onnan a legio VII. Claudia egy még kellően meg nem fejtett bélyeges téglája került birtokomba. Nagy okuk is volt a rómaiaknak a Gospodin szirt sziklaútjának katonai biztosítására, mert ha ellenséges becsapások idején ezt elvesztették, akkor az egész parti közlekedés megakadt!

A Gospodin szirt éles bordázataival meredeken kidől a Duna medrére, úgy hogy itt ismét az izlás-boljetini Vöröskőhöz hasonlóan 220 méter hosszú vésett sziklaúttal juthattak tovább. A szerb halásztanyánál; az ott állomásozó dereglye kapcsoló kötelein kapaszkodhatunk a sziklabevágás kezdetére. Tiberius katonái a halászbárka által elfoglalt öblözetet áthidalták s a hid támaszgerendáinak, karfáinak bekapcsoló réseit nem is kell erősen keresnünk, mert azonnal szemünkbe ötlenek. S a mint a 2 méter szélességű kapunyílás forma résen kikapaszkodunk, azonnal észrevehetjük *Tiberius* emléktáblájának négy betűsorát, melyet már maga Marsigli is elég szerencsésen leolvasott s melyről Vásárhelyi Pál is adott volt 1838 jelentésében egy hibás másolatot. A tábla kerete, mesterileg kivésett betűi szerencsésen kibírták a nagy idők s a halásztűzhely rongálódásait és rövid összehasonlítás után tisztába jöhetünk azzal, hogy egy ugyanazon műszaki alkotás befejezését kívánta Tiberius ezzel és az *izlás-boljetini* táblával megörökíteni s azt a nevezetes felavatási ünnepélyt Kr. u. 32 szeptember 14. és 33-ik évi szeptember 15 között tarthatták mindkét helyen meg.

A Tiberius-táblától bal felé épen a halásztűzhely lángjától nyaldosott s következőleg erősen meg-

¹ Römische Studien 33. lap.

² Kanitz Römische Studien 34. lap, 17. rajz.

³ Neudeck Gyula A magyar mérnök- és Építészeti Egylet közlönyében 61—63. lapjain. 29. rajza a Lepana melletti útbevágás 31. Tiberius II. táblán 33. Az Izlás melletti római fürdő.

rongált sziklaoldalon sikerült az elődeim által hasztalan kutatott, s eredetileg 10 sorral készült *Vespasianus-tábla* maradványát is épen Neudeck Gyula jelenlétében megtalálnom. A két tábla felismerése után mathematicai biztossággal következtetést vonhatánk a régóta keresett harmadik táblára is, mely a két megnevezettől 200 méterrel fennebb a *Gospodin szirt*nek épen a hasonló nevű örvény fölötti kiszögellésében lappangott. A nehéz helyi viszonyok és a szárazról úgy, mint a Duna felől teljesen elzárt környezet megtekintése után érteni tudjuk gróf Marsigli Lajos közlésének hiányosságát is. Ő a megközelíthetetlen és elérhetetlen táblát csónakából — ott elhaladólag — kétségen kívül láthatta; de ha még meg is próbálta a félelmesen tomboló örvény felett a kikötést: az onnan még mindig 7 méter magasságban eső táblát a meredekségen elérni létrát, lépcsőt alapzat hiányában odatámasztania nem sikerült. Felfogásom szerint a télvíz idején itt a Duna jegén átmerészkedő csempészek és halászok megbízhatatlan információjára támaszkodva, merő közlési hivalgásból phantasiája segítségével szerkesztette össze azt az 5 sornyi szöveget, melynek egy betűje sem talál az általam megfejtett 11 sornyi eredetivel. S az öt szolgailag utánzó Grisellininek hogy sikerült volna saját külön díszes illusztrációja daczára a felirat levétele. Hisz a mi fáradozásainkat is csupán Lukács Béla akkori kereskedelemügyi minister személyes érdeklődése és akadályt nem ismerő hatalmi szava juttathatá eredményhez. Hála és dicsőség azért az ő nevének, mert ha most is meghiusul a Domitianus-tábla lemásolása, régészeti irodalmunk és tudományosságunk örök kárára aligha kerülhet arra még ilyen kedvező alkalom valaha! Mert az épen ott fékezhetlen erővel örvénylő s a gőzhajók által is ovatosan kikerült Gospodin forgatag évről-évre bizonytalanabbá teszi a felirat sorsát. Hisz csak egy erős jégzajlás hevesebb ütődéseitől függ annak végleges megsemmisülése és a habok közé zuhanása.

Pedig ez a minden tekintetben érdekes s a ráfordított sok költségre és munkára teljesen méltó sziklatábla Domitianusnak egy idáig nem is sejtett és az idő avultságát, a Duna áradását okoló passus daczára minden hihetőség szerint épen a dákok pusztításai miatt Kr. u. 92/93-ban szükségessé vált helyreállítási és kibővítési rendelkezései mellett a Scrofula kérdésben is döntő bizonyítékul kínálkozik. Mint említve is volt, a *Scrofula* vagy *Scrophula* a *scrofa* disznótól származó szó és olyan *nyakmirigy-daganatot* jelent eredetileg, a minő a disznóknál szokott gyakran mutatkozni. (*Vegetius IV. sz.*) Ethymologice tehát egyenesen azokra a szirtes zátonyokra vonatkozik, a melyek a Greben szirtfoktól a Gospodin szirtig a Duna medrét minduntalan felduzzasztva a sellők és zuhatagok előidézőivé váltak és sekélyes vízállásnál a hajózást közvetlenül is veszélyeztetik.

Itt a Gospodin szirt irányában is a Dunában ék alakjában felnyomuló *Dojke* sziklapad duzzasztó hatását szemlélhetjük. A kevéssel fennebb a jobbparti *Kozla* fenékpadján átbuktatott víztömeg a Dojke fenékgátjába ütődve s 80 centiméternyit bukva, örületes kavargással zúdul tovább; míg a Gospodinhoz csapódó hullámok a farkasfogason kirugva azt a félelmes örvénylést és hirtelen mélységet támasztják, a melytől a középkor hajósai is annyira rettegtek: hogy a mostani halásztanya mögött valószínűleg épen a római őrház falmaradványaiból Szűz Máriának kápolnát szenteltek, hogy ott a felmenők segítségét könyörögjék; a lehaladók pedig hálájukat elrebegehessék. Innen származik a «*Nagy Boldogasszony örvénye*» «*Gospodin vir*» elnevezés is.

A Gospodintól a 7·5 kilométerrel lennebb eső Izlásig a mederben lappangó szirtok mélyebben fekszenek, semhogy miattuk a hajózást félteni kellene s csupán a *Bivoli* nevű látható kettős szikla igényli a kormányosok előrelátását. Izlástól azonban a 3 kilométernyivel fennebb eső Bivolitól már jól hallatszókó víz zuhatagok egymást érik s rögtön a *Tachtalia velikán*nak a meder szélességében átvonuló *csipkézetes ormozatai* úgy feltorlasztják a Duna folyását, hogy a dojkeinél is mélyebbre esve, a *Tachtalia mala liaszquarczit* keresztgátjában akkora duzzadások és hullámtorlódások támadnak, hogy az utazók is borzadálylyal szemlélik néha a haragos hullámok tajtékozó forrongását. Majd a Greben-szirtfok hirtelen beszögellése és a *Vrany* a két *Ursa* sziklazátonyai fejezik be a felső zuhatagsorozatot. Ezeken alul Milanovačig mutatózó és elzátonyosodási alakulásoknak minősíthető *Poreč* szigeteken alul még Milanovačon is túl épen a rómaiak Taliatēja irányában a juczi serpentin tömzszátonyával záródnak ezek a zuhatagok, melyek formájuknak s a Duna felduzzadásaiban nyilvánuló hatásuknál fogva a szirtdudorodást jelenthető a Scrofula elnevezés gyűneve alá foglalhatók. Csakhogy a Domitianus-tábla

vonatkozásából a Milanovač alá eső Jucz ki van zárva, sőt a felirat helyéül szolgáló Dojke zuhatagot is alig foglalhatjuk a *Scrofulæk* közé. Tágabb értelemben mindazonáltal a Greben hegyfok előtti Vraný és két Ursától a Gospodin-szirtig használhatták ezt a megnevezést úgy, hogy a két Tachtalia, Izlas és a Dojke zuhatagot érthették alatta. Erre utal a Tabula Pentingeriana XV milliarenyi távolsági mérete is Ad Scrofulástól Taliatæig, mely a Gospodin szirt és Milanovač közti 22 kilométerrel hajszára összevág. Kétségtelen tehát, hogy a hármas felirattal is megkülönböztetett Gospodin szirttől számították a felülről érkező rómaiak az «*Ad Scrofulas*» kezdetét s a Grebenig következő szirtes zátonyokat és zuhatagokat úgy összefoglalták azzal, mint napjainkban tesszük például a «Vaskapuszabályozás» elnevezésével, mely az Orsován alul eső voltaképi Vaskapun felül 70—80 kilométernyire egészen az Alsó-Lyubhova irányában következő Sztenka zuhatagig minden közbeeső mederbeli akadály szabályozási műveleteire vonatkozik.

Hogy a Gospodinon felül még 1 kilométerrel következő Bossmann széntelepnek a Kozicza jobb partján általam is megvizsgált háromszögletű s minden irányban 50 méternyi castellumja szintén az Ad Scrofulas vonal őrizésére szolgált, azt teljesen megengedhetőnek tartom, mert a Scrofulækra este felé érkező hajókat ott kelle feltartóztatni, mint napjainkban tesszük Drenkovánál. És épen oly módon szolgálhatta a hajózás biztonságát az innen 8 kilométerrel alább következő *Izlási castrum* a *Lepana* öblözetben a fel- vagy letörekvő bajoknak éjjeli menhelyet nyújtva. S a Scrofulækra induló hajók végre a Greben-fok alatt a Rovina szőlő alji castrumban készültek újtjokra.

Felettébb érdekes volna az Izlás, Tachtalia, Vrány, Greben elnevezéseknek mind a vízfolyás gátlására, akadályozására vonatkozó ethymológiára is kiterjeszkednem, de ez kívül esvén horizonomon, legyen elég most tisztán a Scrofulæ állomásnak idáig eredménytelenül találgatott s az előadottakból hitelezőleg a Gospodin-szirt és juezi-zuhatag közé eső szirtzuhatagokra illő értelmezésére és meghatározására szorítkoznom.